

УДК 373.3*І.І. Ткачук, м. Київ***СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “СПРЯМОВАНІСТЬ
СТАРШОКЛАСНИКІВ НА МАЙБУТНІЙ
ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ”**

Розкрита актуальність проблеми формування спрямованості молоді на високу успішність у майбутній професійній діяльності, визначено сутність поняття “спрямованість старшокласників на майбутній професійний успіх”.

Ключові слова: спрямованість, професійний успіх, успішна професійна діяльність.

Тема професійного успіху і кар’єрної успішності стає в останні роки усе більш важливою для молоді. При цьому відсутність у сучасних молодих спеціалістів необхідного інструментарію для підвищення ефективності діяльності досягнення є на сьогодні актуальною проблемою. Тривожить і збільшення кількості молодих людей, орієнтованих тільки на споживання, які не мають життєвих перспектив і виправдовують свою бездіяльність економічною ситуацією. Тому при організації профорієнтаційної роботи важливим є не лише підготовка учнівської молоді до професійного самовизначення, а й формування спрямованості старшокласників на майбутній професійний успіх, розвиток їхньої здатності до самоактуалізації й безперервного професійного саморозвитку впродовж життя.

Метою статті є визначення сутності і структури поняття “спрямованість старшокласників на майбутній професійний успіх”.

Визначення сутності поняття “спрямованість старшокласників на майбутній професійний успіх” розпочнемо з аналізу терміну “успіх”, який досить широко використовується в сучасних працях з педагогіки та психології. Поняття “успіх” є дуже багатозначним, у сучасних наукових працях терміни “успіх” найчастіше використовується, на думку М. Батуріна, в трьох основних значеннях. Перше з них пов’язане з “об’єктивною” оцінкою результату діяльності іншої людини. Успіх у цьому значенні – інтегральна оцінка досягнутого

результату, що дорівнює або вище нормативного рівня або соціального стандарту. Друге значення терміна належить до суб'єктивної оцінки результатів власної діяльності. Успіх у цьому значенні – інтегральна оцінка власного результату, що залежить від того, дорівнює або вище досягнутий результат рівня особистої мети, того, що очікувала або хотіла досягти людина. Третє значення терміна належить не до самої оцінки свого або чужого результату, а до стану, що виникає в людини в цей момент. Успіх у цьому значенні – особливий нервово-психічний стан, що виникає в людини під час досягнення нею значного й значимого для неї успіху [2, с. 5].

До проблеми успіху людини у діяльності звертаються представники різних наук: філософів, соціологів, психологів, педагогів, культурологів. У працях філософів і соціологів специфіка дослідження феномена життєвого і професійного успіху полягає в тому, що розглядаються не стільки ефективні й результативні дії, а, насамперед, цінності людини, відповідно до яких вона ставить і досягає цілі.

Різні психологічні школи по-своєму трактують феномен успіху. У психологічній теорії особистості З. Фрейда немає безпосереднього звертання до внутрішніх детермінантів або зовнішніх поведінкових проявів успіху. З іншого боку, в рамках методу аналізу випадків ним і його послідовниками аналізуються історичні та сучасні відомі персоналії, чия творча або художня біографія асоційована з успіхом. У психоаналізі “успіх” – це гомеостатична рівновага в задоволенні інстинктивних потреб і тому тут доречно скористатися поняттям “ідентифікація” як неусвідомлений метод позбавлення фрустрації й тривоги. У цьому сенсі “ідентифікуючись”, людина приймає риси іншого й робить їх корпоративною частиною власної особистості. Звичайно обираються й інкорпорується ті риси, які, як здається, допоможуть їй досягти бажаної мети.

Позиція А. Адлера відносно детермінант успіху прямо пов'язана з однією з основних його ідей – ідеєю фіктивного фіналізму. Фінальні цілі життя створюють стимульну основу людської активності. Ще одне поняття цього вченого тісно пов'язане з поняттям успіх – прагнення до переваги. Це прагнення спрямовує людину на все більш високі рівні розвитку, до досконалості, при цьому здорове прагнення до переваги має соціальний контекст.

Відповідно до теорії соціального научіння А. Бандури в дитини можна сформувати патерни успішної поведінки шляхом вікарного навчання, тобто через імітацію нею поведінки, яка призводить до успіху. Діти, спостерігаючи моделі успішної поведінки дорослих, навчаються бути успішними. Розробляючи свою теорію, А. Бандура вперше вводить поняття “ефективність особистості”, яка є сукупністю переживань самоповаги, власної гідності й компетентності під час вирішення життєвих проблем.

Гуманістичний напрям у психології пов’язаний, передусім, з іменами А. Маслоу й К. Роджерса. Так, зокрема, А. Маслоу цікавила проблема найвищих досягнень людини й тому він почав вивчати цю проблему з порівняно невеликої вибірки людей, які неординарні та здатні на видатні результати в різних сферах діяльності. З погляду А. Маслоу, успішна особистість – це здорова самоактуалізована особистість, у якої немає серйозних протиріч між бажаннями й можливостями. При цьому самоактуалізація, на його думку, свідчить про найбільш повне розкриття здібностей і реалізацію потенціалу людини. Таке активне прагнення людини до розкриття своїх здібностей є найвищою потребою людини.

У становленні успішної особистості, яка самоактулізується, згідно з вченням К. Роджерса, велике значення мають взаємини мати-дитина. Тільки прояв любові й повного прийняття дитини з боку матері закладає основу повноцінної здорової особистості і дозволяє людині в результаті досягти самоактуалізації [9]

Представники прагматичної бізнес-психології (Ф. Девіс, Д. Карнегі, С. Паркінсон, Р. Фішер, У. Юра, Н. Хілл й ін.), переважно зосереджуються на діловому спілкуванні, розглядають успіх як здатність людини досягати особистих зовнішніх цілей. Успішна особистість, з подібної, у певній мірі навіть банальної точки зору, – це наполеглива, активна, діяльна людина, яка досягла вершин матеріального процвітання, кар’єри, слави і має можливість споживати різноманітні життєві блага в необмежених розмірах Ці дослідження, зазвичай, зводяться до розробки універсального алгоритму досягнення успіху.

Близьким до означеного вище розуміння успіху погляди представників прагматичної бізнес-психології й окремі теорії в новітніх системах психології, насамперед, у нейролінгвістичному

програмуванні (НЛП). Представники цього підходу пов'язують успішність людини з володінням нею найрізноманітнішими психотехнологіями майстерного спілкування, постановки цілей, впливу на самого себе й свій власний стан за допомогою маніпуляції образами, уміння задавати собі питання тощо.

Вітчизняні дослідники (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьев, П. Анохін, А. Бодальов, Л. Божович, В. Вілюнас, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. Мясищев, К. Платонов, С. Рубінштейн та ін.) підходили до вивчення успіху в єдності відображуваного, мотиваційного та регуляторного аспектів діяльності людини, враховуючи його обумовленість соціальними ситуаціями, в яких вона здійснюється. Проблема регулятивних функцій різноманітних станів готовності особистості до певного способу дій достатньо розроблена в сучасній психологічній і педагогічній літературі. Спрямованість особистості є одним з термінів, який використовується в даному контексті. Так, на думку С. Рубінштейна, проблема спрямованості є насамперед, проблемою про динамічні тенденції, про те як і які мотиви визначають людську діяльність, які самі у свою чергу визначаються її цілями й задачами. Спрямованість, стверджує вчений, містить у собі два тісно між собою пов'язаних моменти: предметний зміст, оскільки спрямованість є завжди спрямованістю на щось, на якийсь більш-менш певний предмет, і напругу, яка виникає при цьому [6, с. 411].

Спрямованість, доводить В. Ядов, є складовою диспозиції особистості, яка зафіксована у її соціальному досвіді. Вона віддзеркалює схильності людини сприймати й оцінювати умови діяльності, а також діяти в цих умовах певним чином [7, с. 3].

Традиційно основою для вивчення спрямованості на успіх в психології є припущення про її зв'язок з рівнем домагань, мотивацією досягнення та атрибуцією результатів досягнення. Термін "рівень домагань" був уведений у школі німецького психолога К. Левіна. Поява даного концепту пов'язана з феноменом, відкритим у дослідженні Т. Дембо. Вченою під час експериментів було зафіксовано, що якщо поставлена мета обстежуваного була для нього занадто складною, то він ставив перед собою більш легке завдання, наближене до вихідної цілі, яку хоче досягти по етапах. Таку проміжну ціль Т. Дембо

й назвала рівнем домагань даного моменту. Значно ширше трактування цього концепту визначив Ф. Хоппе, який вказав на те, що якщо проби виявляються занадто важкими або занадто простими, то результат дій не сприймається як успіх, тобто рівень домагань формується тільки в певному діапазоні складності і, зазвичай, його верхня межа відповідає межі працездатності суб'єкта. Вченому вдалося також відкрити досить суттєву психологічну особливість спрямованості особистості на успіх: рівень домагань підвищується після досягнення успіху й знижується після невдачі. Надзвичайно важливим є також уведення ним у психологію розвитку особистості поняття "ідеальна ціль", яка є ціллю, що стоїть за окремим актом і керує поведінкою людини [3].

Підводячи підсумки роботам, проведеним в 1930–1940-і рр., К. Левін виділяє кілька напрямів у вивченні феномена "домагань". Він виходить із наступного положення: людина домагається певної мети, а не просто виконує дію, при цьому те, чого хоче досягти суб'єкт, і є його ідеальна мета. У силу того, що її досягнення на даному етапі виявляється важким або неможливим, індивід обирає більше реальну ціль – ціль дії. Як критерій рівня домагань, звичайно, й розглядається рівень останньої, яка може варіюватися залежно від її реалістичності. На цій же шкалі локалізовані ідеальна й реальна цілі, дистанція між якими може бути різною й змінюється у процесі діяльності. Таку дистанцію К. Левін називає внутрішньою невідповідністю. Важливими характеристиками рівня домагань є також розбіжність між рівнем цілі дії й рівнем попереднього її досягнення. Така цільова невідповідність, що показує ступінь відстані цілі нової дії від попереднього досягнення, і розбіжність між рівнем наміченої цілі й фактичним виконанням свідчить про невідповідність досягнення. Знак і величина останньої є двома основними факторами, що визначають переживання успіху й невдачі. Необхідно відзначити, що формування цілі дії піддається впливу ряду факторів, тобто рівень домагань складно детермінований. К. Левін спробував класифікувати детермінанти рівня домагань, розділивши їх на ситуаційні й більше стабільні (соціально-психологічні й особистісні) [3].

Однією з перших концепцій мотивації досягнення є модель ризикового вибору, сформульована Дж. Аткинсоном на основі

запропонованої К. Левіним парадигми: “особистість на оточення”. У дослідженні Дж. Аткінсона мотивація досягнення успіху являє собою інтеграційне утворення, у якому виділені дві мотиваційні тенденції: прагнення до успіху й прагнення до уникнення невдач.

Однією з когнітивних моделей, що претендують на узагальнення досліджень у галузі мотивації досягнення успіху, є модель Х. Хекхаузена, для якої домінуючими є когнітивні процеси ухвалення рішення. У моделі виділяються чотири поняття, що вводяться для пояснення дії: ситуація, дія, результат і наслідок. Ці поняття об’єднуються за допомогою відповідних типів очікування; тобто в моделі пов’язуються параметри очікування й параметри спонукання. Модель Х. Хекхаузена також ураховує каузальне атрибутування за допомогою різних змінних очікування, і інструментальність проміжних результатів дій для досягнення майбутніх цілей. Згідно з позицією вченого “діяльність досягнення”, на завершальному етапі формується успіх або невдача, яка має ніби двошарову структуру. Перший шар – базова потреба, мотив і ціль одержання предмета або продукту, що задовольняє потребу. Другий шар – потреба в досягненні успіху (або в престижі), мотив (або мотиви) і ціль (або цілі) досягнення певного стандарту переваги. Х. Хекхаузен висунув п’ять умов, одночасна присутність яких беззастережно говорить про те, що дана діяльність є “діяльністю досягнення”. Вона повинна: залишати після себе відчутний результат; результат повинен оцінюватися (якісно або кількісно); для оцінки результатів повинна використовуватися порівняльна шкала (підстава оцінки) і в рамках її певний нормативний рівень, що вважається обов’язковим; мета діяльності має бути тільки в принципі досяжною й не може бути здійснена без певних витрат часу й зусиль із боку людини; діяльність повинна бути бажаною, тобто її результати потрібні для задоволення якої-небудь потреби людини. Дослідник звертає також увагу на те, що для мотивації досягнення характерний постійний перегляд цілей, оскільки ланцюг дій може перериватися на години, дні, тижні, місяці або навіть роки. Ще однією характеристикою мотивації досягнення є постійне повернення до перерваного завдання, колись залишеного, поновлення основної спрямованості дій. Так створюються складні й довгий час існуючі

структури діяльності, які ведуть за допомогою досягнення серії “субцілей” до головної, нехай навіть дуже віддаленої. Планування стає необхідним для досягнення впорядкованої послідовності й функціональної організації ланцюга дій [8].

Найважливішою проблемою у вивченні атрибуції результатів досягнення є виділення основних параметрів причин. Перший такий параметр увів Дж. Роттер, назвавши його локус контролю. Далі були виділені наступні параметри: внутрішні, особистісні, і зовнішні, вихідні з навколишнього світу; стабільність (здібності) – варіативність (намір і старання) (Ф. Хайдер). Надалі Б. Вайнер об’єднав обидва параметри – локалізацію й стабільність – у чотирьохмірну схему причин, що дотепер є основою для більшості досліджень проблеми атрибуції досягнень. На наступному етапі дослідження проблеми були введені й інші параметри. Так, Р. Розенбаум запропонував стабільні й варіативні внутрішні причини розрізняти ще й за параметром інтенції або керованості. Л. Абрамсон і М. Селігман запропонували враховувати ще один параметр: “глобальність (узагальненість) – специфічність”, що дозволяє пояснити перенесення ефектів атрибуції результатів однієї діяльності на діяльність іншого роду. Існують також індивідуальні переваги у виборі причин для пояснення досягнень: це так звані асиметрії атрибуції й стилі атрибуції, які залежать від статі, структури мотивації індивіда (співвідношення мотивів прагнення до успіху й уникнення невдачі) й інших особливостей особистості [2, с. 27].

До процесу розвитку мотивації досягнення вітчизняні психологи підходять із позицій особистісно-діяльнісного підходу. У сучасній психології підкреслюється активна суб’єктна позиція як значимий фактор розвитку й трансформації мотивації, мається на увазі, насамперед, формування активної життєвої стратегії, вироблення моделі поведінки, орієнтованої на досягнення успіху й цілей діяльності. К. Абульханова-Славська виділяє наступні ознаки активної життєвої стратегії особистості: вибір способу життя; уміння розв’язувати протиріччя “хочу – маю”; творчий пошук і створення умов для самореалізації. Особистість, стверджує вчена, за допомогою своєї активності знаходить предмети, умови й ситуації задоволення потреб, регулює окремі дії і вчинки, та певним чином категоризує,

моделює, перетворює дійсність. Активність у широкому значенні слова – це властивий особистості спосіб організації життя, регуляції й саморегуляції на основі інтеграції потреб, здібностей, відносин особистості й життя, з одного боку, і вимог до особистості суспільства й обставин – з іншої [1, с. 42].

Великий інтерес представляє системно-динамічна концепція мотивації досягнення успіху, розроблена М. Магомед-Еміновим. Вона дозволяє описати специфіку процесуального розвитку мотивації й містить у собі компонентний, структурний і функціональний аналіз мотиваційного процесу. Інтегруючи дослідження зарубіжних і вітчизняних учених, він відзначає, що структура мотивації досягнення успіху такими мотиваційними перемінними або детермінантами, як мотив досягнення, потреби й інтереси, не вичерпується; у неї також входять: очікування і цінності; особистісні стандарти; атрибутивні стилі; тенденції дії, тобто ситуативні детермінанти [3].

Сучасні дослідники шкільної профорієнтації поняття майбутньої професійної успіх пов'язують, насамперед, із ефективним професійним самовизначенням (Є. Климов, В. Сидоренко, В. Синявський, С. Чистякова і ін.), яке розглядається у контексті значно ширшого поняття “професійний розвиток” і передбачає вироблення в особистості ставлення до себе, як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, яке забезпечить успішність всього життя у рамках певної професійної діяльності.

Отже, аналіз наукових досліджень дозволив зробити висновок, що спрямованість старшокласника на майбутній професійний успіх є складним динамічним новоутворенням особистості, комплекс взаємопов'язаних компонентів якого визначає сформованість в особистості фіксованої в її соціальному досвіді схильності сприймати й оцінювати умови діяльності, а також діяти в напрямі досягнення особистого високого стандарту у майбутній професійній діяльності

Література:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Батурич Н.А. Психология успеха и неудачи: учебное пособие / Николай Алексеевич Батурич. – М., 2003. – 116 с.

3. Бороздина Л.В. Исследование уровня притязаний / Лидия Васильевна Бороздина. – М., 1985 – 141 с.
4. Васильев И.А. Мотивация и контроль за действием / И.А. Васильев, М.Ш. Магомед-Эминов. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 144 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб: Издательство “Питер”, 2000. – 720 с.
6. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / [под ред. В.А. Ядова]. – Ленинград: Изд.-во “Наука”, 1979 – 358 с.
7. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Хайнц Хекхаузен. – М.: Педагогика, 1986. – 351 с.
8. Холл К. Теории личности / К.С. Холл, Г. Линдсей. – М.: “КСП+”, 1997. – 728 с.

The urgency of a problem of formation of an orientation of youth on high success in the future of professional work is opened, the essence of concept “an orientation of senior pupils on the future professional success” is determined.

Key words: *an orientation, professional success, successful professional work.*

Раскрыта актуальность проблемы формирования направленности молодежи на высокую успешность в будущей профессиональной деятельности, определена сущность понятия “направленность старшеклассников на будущий профессиональный успех”.

Ключевые слова: *направленность, профессиональный успех, успешная профессиональная деятельность.*